

plinära smärtkliniker inte som om de kommit allt närmare smärtans natur utan undersöka relationen mellan den multidisciplinära smärtkliniken och den kroniska patienten. Hur ser samspelet mellan ideologi och kroppslig praktik ut? Vad är möjligt att kommunicera? Vilka erfarenheter är möjliga att göra i en samtida kontext?

Kanske det inom en nutida kontext finns ett utrymme för just den "omladdning" av historiska tekniker för att hantera lidandet som förf. efterlyser. I kapitlet "Politisk anatomi" beskriver förf. hur politiska hotbilder kunde framställas genom kroppen. Genom vetenskapens insikter om människan skulle den privata kroppen underordnas den samhällseliga i ett förverkligande av drömmen om den åtgärdade, starka och kapabla folkroppen. Dagens smärtpatienter är inte desamma som gårdagens och det gäller att vara lika uppmärksam på att även samtidens medicinska diskurs om kroppen liksom den historiska ingår i en politisk och ideologisk kontext. För mig som etnolog är det ytterligare en utmaning att inte endast beskriva hur strukturer genomsyrar erfarenheterna utan även *visa* hur det är att leva en diskurs. Genomgående i Johannissonss essäer är berättelsen om hur samhällseliga intressen avspeglas i den individuella kroppen. En konstruktion av kroppen som Johannissonss historiska forskning visar är viktig att uppmärksamma även i vår egen samtid.

Susanne Ewert, Lund

Vardag som vetenskap. Håkan Andréasson m.fl. (red.). Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige 22, Göteborg 1996. 386 s., ill. ISBN 91-85838-25-X.

Isamband med professor Sven B. Eks pensionering och 65-årsdag i juni 1996 publicerade doktorer och doktorander vid det etnologiska forskarseminariet i Göteborg en festskrift till sin lärare. Temat är att peka på vardagen som centralt objekt inom kulturforskningen.

Festskriften till Sven B. Ek ger en bild av att flera olika forskningsfält under senare år har utvecklats vid det etnologiska forskarseminariet i Göteborg. Birgitta Skarin Frykman har träffande kallat inledningen till boken *En levande mångfald*. Uppsatserna i boken avser tiden från senare delen av 1800-talet och fram till nutiden. Klassperspektivet är framträdande i flera av studierna, i linje med Eks betoning av klassperspektiv och historisk förankring inom etnologin. Ninni Tross-

holmen, som nyttjar informantens berättelser om sin barndom på 1920- och 30-talen i arbetarhem i Göteborg, kommer fram till att en gemensam klasstillhörighet har varit mer förenande än tillhörigheten till en och samma generation. Lars G. Strömberg, som studerat arbetarrörelsens mötesplatser i Göteborg 1890–1920, pekar på den sociala samhörighet som förekom när arbetarfamiljerna besökte gemensamma festplatser eller gjorde utflykter tillsammans till skärgården under sommarsöndagar. Magnus Mörck vill visa på att klassskillnaderna fortfarande är markanta under 1990-talet, bl.a. i fråga om högre utbildning och fritidsvanor, trots att kulturforskarna under denna tid alltmer har försummat att beakta klassperspektivet. "Klass förklarar inte allting i det svenska samhället, men påfallande mycket jämfört med andra länder" (s. 209).

Ett perspektiv som har tillkommit jämfört med tidigare är genusperspektivet, som särskilt märks i Magnus Bergs och Lena Martinssons artiklar. Martinsson tar fasta på idéplanet, när hon analyserar hur man under 1890-talet resonerade om kön i arbetartidningen *Ny Tid*, som grundades 1892. Kvinnorna anklagas för att inte förstå och vilja delta i arbetarrörelsens kamp för förändringar i samhället. Detta visar männens syn på kvinnorna.

Förutom könsperspektivet lyfter Berg också fram ett internationellt perspektiv då han med utgångspunkt i nutida populärkultur problematiserar "det främmande", men även det patriarkaliska som i vår tid bl.a. har blivit den islamiska Orienten. Under tidigt 1900-tal finner man istället patriarkala system i närmiljön i Göteborg, i brukssamhällen som Jonsered, Hedefors och Stenkullen, som Ulf Stahre behandlar. I dessa miljöer anslöt sig de anställda först på 1920- och 30-talen till fackföreningsrörelsen. Det förekom nära och direkta kontakter mellan arbetare och fabriksledning, vilket enligt Stahre "bidrog till att skapa en samhörighetskänsla med fabriken hos både fabriksledning och anställda" (s. 325).

Empirin i bidragen är i första hand hämtad från storstaden Göteborg, med tonvikt på arbetare och lägre medelklass. Materialet hämtas ur arkivaliska källor som fackföreningsprotokoll, tidningsartiklar och nedtecknade arbetarminnen som bygger på intervjuer utförda i samband med projektarbeten. Stahre t.ex. nyttjar både bevarade handlingar i de fabriker som han undersöker och intervjuer med tidigare anställda. Magnus Mörck vill slå ett slag för användningen av officiell statistik inom etnologin och talar om betydelsen av

”makroetnologi” (s. 211) jämfört med enbart lokalt eller regionalt avgränsade studier.

Vissa uppsatser i boken är främst empiriskt inriktade, medan andra i större utsträckning diskuterar teoretiska frågor och då utifrån en mer begränsad empiri. Det gäller t.ex. Helene Brembecks bidrag som bygger på en intervju med en 25-årig småbarnsmor från arbetarmiljö i 1990-talets Göteborg. Utifrån denna diskuterar förf. teorier hos Anthony Giddens om ”avtraditionalisering” och hos Ulrich Beck om ”en ny reflexiv modernisering” (s. 89). Brembeck vill med sin studie just lyfta fram individens betydelse och individers val i relation både till det moderna samhället och dess experter och till de traditioner som människor har med sig i bagaget.

Några bidrag diskuterar livshistoriska berättelser som insamlats i samband med projektarbeten i arbetarmiljöer. Kjell Bergman har utfört intervjuer bland godtemplare och män med arbetarbakgrund som anslutit sig till länkrörelsen. Förf. är intresserad av hur upplevelser av identitet och klass tar sig uttryck i de livshistoriska berättelserna hos dessa kategorier människor med skilda livserfarenheter. För godtemplarna är nykterheten och nykterhetsrörelsen det man identifierar sig med, medan för länkmedlemmarna ”identiteten är mera knuten till klassen än till organisationen” (s. 64).

Kerstin Gunnemark har intervjuat hemmafruar och tonårsflickor i förorten Kortedala, vilken uppstod under 1950- och 60-talen i samband med framväxten av folkhemmet. I efterhand fylls många föremål i hemmen från nybyggartiden med ett symbolvärde, vilket framkommer i de berättelser som insamlats under 90-talet.

Frågorna om centraldirigering och praxis liksom om makt och motmakt, som redan tidigt intresserade Ek, belyses i Magnus Bergquists uppsats om ”bostadsvanor” och ”bostadsövanor” i samband med 1940-talets folkhemsbygge. Mötet studeras mellan å ena sidan forskare, arkitekter och debattörer och å den andra folklig vardagspraxis. Det rör sig enligt förf. om klassmotsättningar, om en social kamp mellan en bildad medelklass och bönder och arbetare ”om vems verklighetsuppfattning och normsystem som skulle betraktas som rätt” (s. 69f.). På landsbygden ville de kvinnliga hemkonsulenterna, som var uppväxta och utbildade i staden, uppfostra lantbrukarkvinnorna och förändra deras vardagsliv bl.a. genom införandet av tekniska hjälpmedel i hemmen. De fick emellertid ge med sig på flera punkter i och med den hårda kritik de mötte. Kulturmötet blev inte oproblematiskt för den bildade medelklassen, trots att de hade ett socialt överläge.

I linje med Eks intentioner tar festskriften också upp samhällsfrågor i den etnologiska forskningen. Allan T. Nilson, f.d. chef vid Historiska museet i Göteborg, belyser utifrån egna erfarenheter etnologins roll och möjligheter i samhällsplaneringen. Håkan Andréasson och Annika Sjöberg har arbetat med ett forskningsprojekt om synen på modern bilism respektive kollektivtrafik. Andréasson företräder en klart samhällskritisk inställning i sin forskning när han uttalat vill verka för minskad bilism och istället främja ökat kollektivt åkande. ”Ett trendbrott måste till som leder bort från fortsatt satsning på bilism och som bejakar alternativen” (s. 34). Hoppet står till de unga i dagens samhälle, som enligt Sjöbergs intervjuundersökning har visat sig ha en mer kritisk inställning till ett oreflekterat utnyttjande av bilen än föräldragenerationen, där många är utpräglade ”vanebilister”. Även Margaretha Herrmans uppsats om vardagen på ett sjukhem, huvudsakligen för dementa, i Brålanda i Dalsland under 1990-talet, har en social ambition att påverka situationen för vårdtagarna i en positiv riktning. Förf. visar hur vårdpersonalen strävar efter att göra vårdmiljön så lik den ursprungliga hemmiljön som möjligt.

Lars Brink anknyter till Eks tidiga intresse för byggnadsforskning och bevarandefrågor när han belyser framväxten av den s.k. Dalslandsstugan som en symbol för landskapet Dalsland. Ett annat bidrag som gäller landsbygden utanför Göteborg, nämligen bondemiljöer i Marks härad i sydvästra Västergötland, är skriven av Pia Götebo Johannesson. Uppsatsen, som bygger på uppteckningsmaterial i folklivsarkiven, lyfter i Eks anda fram de starka klasskillnaderna och överlevnadsstrategierna på landsbygden i äldre tid.

Folkloristiska perspektiv företräds i boken dels av dansläraren och -forskaren Mats Nilsson, dels av visforskaren Annika Nordström. Nilsson diskuterar inlärningsprocesserna vid dans. Verbal och skriftlig inlärnin g ställs mot den viktigaste principen att ”se och hära”. Nordström analyserar Alfred Lidholms skillingtryck under tiden 1885–1910. Han var skomakare och hade flyttat in till Göteborg från Västergötland. Visorna som såldes till arbetarbefolkningen, pekar på och driver med de sociala skillnaderna i Göteborg vid den tiden. Lidholm tar upp dagsaktuella frågor och sympatiserar med de svagare i samhället. Nordströms studie anknyter på ett påtagligt sätt till Eks undersökning av tunnbindaren Albin Häggs i Landskrona samhällskritiska visor och dikter från 1880-talet. Ek publicerade en mindre studie 1984, och nu föreligger ett

större manuskript som blir nästa vetenskapliga arbete från hans hand.

Göteborg är en del av Västkusten där fiske och sjöfart historiskt har spelat en stor roll. Därför är det naturligt att en uppsats i boken tar upp frågeställningar med maritim anknytning. Mats Ris vidgar perspektivet utanför Sveriges gränser när han studerar de politiska diskussionerna, konflikterna och lagstiftningen om valfångst i polarområdena. Problematiken centraldirigering och praxis är aktuell genom att han belyser relationerna mellan Internationella valfångstkommissionen (IWC) och ”ett mindre antal kustsamhällen i Arktis, Japan och framför allt Nordatlanten (s. 282).

I boken publiceras en selektiv bibliografi över Sven B. Eks vetenskapliga produktion alltsedan 1955, sammanställd av bibliotekarie Claes Hennies.

Värdet med denna bok är främst att den ger en god inblick i den pågående och nyss avslutade forskning som bedrivs vid en av de fem etnologiska institutionerna i Sverige. Det är väsentligt att den unga forskargenerationen i så stor utsträckning har fått komma till tals. De yngre forskarna kommer att stå för den fortsatta utvecklingen av etnologin i Göteborg, den som Sven B. Ek har lagt en god grund för. Boken bör lämpa sig som kursmaterial inom universitetsundervisning som tar upp aktuell forskning och forskningstrender.

Anders Gustavsson, Oslo

Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige. Eva Österberg (red.). Atlantis, Stockholm 1997. 415 s. ISBN 91-7486-355-X.

Jämmerdal och fröjdesal är det träffandet namnet på en samlingsvolym som givits ut under redaktion av Eva Österberg. Ett syfte med artiklarna är att belysa de kvinnovärldar som ligger i stormaktstidens skuggsida och nyansera de polariserade och populariserade bilderna av två slagkraftiga kvinnoöden under 1600-talet – häxan på bålet och den högdragna drottning Kristina. Författarna, historiker från Lund och Växjö, fyller rummet mellan jämmerdal och fröjdesal med en mångfald kvinnliga erfarenheter och levnadsvillkor. Deras väl-skrivna studier skänker liv och färg åt en sektor av 1600-talets Sverige som hittills dominerats av den stora berättelsen om martialisk dådkraft och häpnadsväckande framgångar. Boken andas forskarglädje och upptäckar-

lust som gör läsningen till ett stort inspirerande äventyr.

Inledningsvis redovisar Österberg de stora linjerna i det fleråriga projekt som föregått bokens tillkomst och som också binder samman de mångsidiga artiklarna. Ett viktigt tema är religionens och lagens normsystem. De var grundbultar i samspelet mellan den andliga och den världsliga överheten som tvingade människor till lydnad i denna tillvaro mot löfte om ett gott liv efter döden. Kyrkans och lagens regler och bud var huvudingredienser i de diskurser – samtalsordningar – som utvecklades i människors möten med varandra.

Sedan övergår texterna till konkreta skildringar av kvinnors levnadsbetingelser i samhällets mitt – kvinnor som genom sitt stora antal representerade och respekterade normaliteten – bondhustrur, prästdöttrar och borgaränkor.

Brott mot tidens uppfattning om normalt kvinnligt beteende leder till olika former av straff som kvinnor ibland strategiskt accepterar, ibland motvilligt tvingas genomlida. Men det finns också kvinnligt uppror och protest mot rådande hegemoniska könsmonster, kvinnor som klär sig och lever som män. De skapar en slags genus-o-ordning som en kvinnlig självständighetsdeklaration.

I de sista artiklarna möter vi kvinnor i samhällets elitskikt, vilkas främsta exponent var en kvinna, drottning Kristina. 1600-talets kraftfulla damer var sannerligen inte försagda ens i maktens innersta rum. De tvekade inte att leda godshushållets ekonomi med järnhand eller att med pondus starta storföretag och de har därmed säkrat en framträdande plats i tidig svensk näringslivs- och kvinnohistoria.

Tolkningsredskapen hämtas främst från tre huvudriktningar inom internationell historisk kvinnoforskning. De är: *försämringstesen* (det för kvinnor ogynnsamma genussystemet som bygger på skarpa distinktioner), *mot-tesen* (konsekvenser för kvinnor genom makroförändringar i ekonomi, industri etc.) och *tredje ståndpunkten* (nedtonar den enhetliga genusaspekten och framhäver i stället relativiteten i manligt och kvinnligt handlingsutrymme och faktiska gränsöverskridanden). Dessa tolkningsmodeller, här förenklat summerade, prövas på svenskt material. De frågor som ställs är formulerade utifrån dessa modeller och belyser även det mest svåråtkomliga – den enskilda människans egna tankar. Man har inte låst sig i rigida tolkningar utan lämnar vägen öppen för nya vinklingar av materialet.

Den första artikeln handlar om 1600-talets styrande tankesystem. *Kenneth Johansson* skildrar reformatio-